MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri

Mustafa Ergün (*)

Giriş

Cumhuriyet dönemindeki Türk eğitim düşüncesini, eğitim yapısını ve mevzuatını anlayabilmek için İkinci Meşrûtiyet dönemi eğitimini iyi bilmek gerekir.

Dünyevî ve Osmanlılığa yönelik bir eğitim amacı belirlendi. Savaşın başlamasıyla Osmanlılık ideali de iflas etti. İkinci Meşrûtiyet döneminde "Osmanlılık" kalesinin çöktüğü anlaşılmıştır. Dolayısıyla Türklerin milli bir devlet kurmak için her alanda ciddi bir uğraş içine girdikleri dönem bu dönemdir.

İkinci Meşrûtiyet dönemi Türkiye tarihinde eğitim üzerine en çok yazının yazıldığı, eğitim sorunlarıyla en çok ilgilenilen ve deneyimler kazanılan bir dönem olmuştur. Türk eğitiminin en canlı ve hareketli devri 1908-1914 arasıdır.

Bu dönemde devrim ruhunun ve Osmanlılık fikrinin ürünü olarak her düzeydeki okullar biraz gelişti. Psikoloji, eğitim ve öğretim bilimi yayınlarının da bunda etkisi oldu.

II.Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformları

Eğitim düşüncesinde

20. yüzyılın ilk onbeş yılı bütün dünyada eğitim düşüncesinin hızla değiştiği, eski okulu ve eğitim sistemini yeren çağdaş eğitim akımlarının doğduğu bir dönemdir.

İkinci Meşrûtiyet döneminde, sistemsiz de olsa, bütün çağdaş düşünceler Türkiye'ye aktarılmaya çalışılmıştır. Eğitim düşüncesi alanında gerek Batıdan gelen süreli yayınlar gerek Avrupa'ya giden öğrenci ve araştırmacı-

(*) Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

ların eser ve makaleleri, Bulgarcadan çevrilen eserler v.s. çağdaş pedagojiyi Türkiye'ye daha mükemmel denilebilecek bir biçimde yansıtmıştır.

Emrullah Efendi: Yakın geçmiş Türk eğitim hayatının en önemli şahsiyetlerinden birisidir. Özellikle İkinci Meşrûtiyet döneminde, eğitim üst yönetiminin başında bulunduğu zaman yaptığı çalışmalar ve öne sürdüğü görüşler, onu, ölümünden sonra da önemli bir kişi haline getirmiştir. Ona atfedilen "Tûbâ Ağacı Nazariyesi" ile Türkiye'deki eğitim tartışmalarına seçkinler (elitler) eğitimi kavramı da girmiştir. Özellikle Emrullah Efendi'den sonra yoğun tartışmalara neden olacak bu nazariye, aslında Türk eğitim sisteminin tarihi gelişiminin örgün bir ifade biçiminden başka bir şey değildi.

Bu konudaki tartışmalar hiçbir zaman kişilikler ön plâna sürülmeden, eğitimde önceliğin orta ve yüksek öğretime mi yoksa ilköğretime mi verilmesi biçiminde devam etti ve o zamanlar için de çok yararlı oldu.

Tûbâ Ağacı üzerindeki esas tartışmalar bir seçkinler eğitimi-kitle eğitimi çekişmesi biçimine giriyordu. Bu konuda Emrullah Efendi ile esas tartışmayı, onun ölümünden sonra Sâtı Bey yapmıştır.

"Çürük bir tahsil-i ibtidaiyeye istinat edecek bir tahsil hiç bir zaman âlileşemez; hakiki bir zümre-i münevvere Tûbâ Ağacı gibi değil, tabiî ağaçlar gibi yetişir." diyen Sâtı Bey, eskiden yazıp da yayınlayamadığı makaleleri 1333 (1917)'de Muallim dergisinde yayınlamıştır. Sâtı Bey, Emrullah Efendi'nin "Dünyanın her tarafında böyle olmuştur" sözünü alarak, bunun yanlış olduğunu, Japonya ve Balkan ülkelerinde üniversitelerin ilkokullardan sonra kurulduğunu; ancak Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde üniversitelerin daha önce kurulduğunu belirtmiştir. Eğitimde en doğru görüş sağlayan, ilköğretim kademesidir. Bütün eğitim bu tabakaya dayanmalı, bu tabakadan ruh ve kuvvet almalıdır. *"Maarif, temelden başlar."*

Ziya Gökalp da 1916'da toplanan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongresi'ne sunduğu bildirinin eğitim bölümünde şöyle diyordu: "... Üniversite, milli maarifi tesis edip sultani(lise)ler ile ilkokullara yayar; akademi ise muhafaza eder. Bunun içindir ki, üniversite gelişmeden sultaniler ve ilkokullar bir ilerleme gösteremez. Emrullah Efendi'nin dediği gibi, ilim Tûbâ Ağacına benzer. Milli maarif, üniversiteden başlayarak öğretmen okullarına ve sultanilere ve onlardan da ilkokullara inecektir. Fakat bu Tûbâ Ağacının tepesi akademi değildir; üniversitedir."

İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Bey: Okullarımız, ailelerimiz çocuğun tabiatını bozuyorlar. Tabiat çocuğun eğitimini sağlayacak bütün unsurları onun içine koymuştur. Tabiat çocuğu harekete, oyuna sürükler. Fakat bizdeki bilgisiz ana-babalar ve öğretmenler bu gizli dürtülerin, kuvvetlerin daha ilk çıkışlarında hemen boğarlar. Zeki ve hareketli çocuklar "yaramaz,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

haylaz" diye cezalandırılıyor. Bugünkü eğitimimiz, tamamen çocuğun gelişmesini ve mutluluğunu engelleyen bir işleyiştir. Bu inancın ve zihniyetin değişmesi çok zordur. Eğitim tarihinde hiç bir dönem, hiç bir okul, hiç bir, eğilim, bizim okullarımız kadar fikrin, şahsiyetin katili olmamıştır.

Biz Rumeli'yi öğretmensizlikten, bilgisizlikten değil; kansız, cansız ve ruhsuzluktan verdik. Rumeli'yi alanlar da kafamızdan değil ellerimizden, kollarımızdan aldılar. Bize gerekli olan kan ve can eğitimidir. Bilgiden evvel kanda, canda, ruhta değişikliğe muhtacız. Eğitim; uyuşmuş, donmuş olan millî kitlemizi sarsmalı, uyandırmalıdır. Eğer öldüyse diriltmelidir. Eğitim her yere hayat, ışık, kalp, emel, ümit verecek bir hareket doğurmalıdır. Kişinin gözünü gelişmeye, yenileşmeye çevirmelidir. Türklük duygusunu uyandırmalıdır. Bir göçebe olan Osmanlıları Viyana kapılarına dayayan irade, bugün yoktur. Eskinin girişkenliği, azmi, dayanıklılığı, yiğitliği, fedakârlığı bugün yok.

Edhem Nejad: Okullarımız, çocukları ezmektedir. Bütün çocukluk, oyun ve gelişme çağımız korkunç odalarda geçiyor. *"Bizim mekteplerimiz, bir çocuklar hapishanesidir."* Oysa bizim halkımız gibi, okullarımızdaki bütün gençliğimizde *"elîm bir uyuşukluk"* var. Okullarımızla beraber toplumu, aileyi de canlandırmak gerekir. Çocukları girişken yetiştirmek bugün Alman, İngiliz ve İsviçre okullarında eğitimin temelidir. Okullarımızda artık bilgiden ziyade duygu (his) ve milliyete yer vermelidir. Balkan milletlerini okullar, öğretmenler, çeteler yapmıştır. Biz de kendi milletimizi okulda yaratmalı, yetiştirmeliyiz. Bulgar okullarında okunan kitapların hepsi birer bomba mahiyetindedir. Eğitim, bir silâhtır. Hedefimiz, *"millî gayemiz, mefkûremizdir"*. Mefkûrenin emirleri, hedefin çeşitli numaralı noktalarıdır. Silâhı iyi kullanmalıyız.

Eğitimin esasları, millî ülküyü yağlayacak şekilde konmalıdır. Millî ülküye uygun bir milli eğitim kurmalıdır. Gençler gelecek için, millî ülkü için çalışmalıdırlar. Eğitim, milliyetsiz olamaz. Milletler de ülküsüz olamaz. Medreselerin İslâm âlemine yaydıkları en kötü zihniyet tevekkül ve kanaat zihniyetidir. Müslüman toplumunun gerilemesinde bunun çok büyük rolü olmuştur.

İsmail Mahir Efendi: Bugünkü gidişle ancak üç yüz yılda köylerimize öğretmen yetiştirilebilir. Her köyde hemen okula kavuşmak isteniliyorsa hemen şu proje uygulanmalıdır:

Osmanlı Devleti'nin aşağı yukarı yetmiş sancağı vardır. Yahut ülke yetmiş "mıntıkai maarife ayrılmalıdır. Bunların her birinin uygu yerlerinde kızlara ve erkeklere ait birer yatılı ilkokul ("leylî ibtidai mektebi") kurulmalıdır. Sonra sancak dâhilinde okula ve öğretmene ihtiyacı köylerden

birer erkek ve kız çocuğunu alıp bu okullara yerleştirmelidir. Burada, erkek okulunda tamamen ziraat dersleri; kız okulunda da biçki, dikiş, sütçülük, halıcılık v.s. gibi kadınlarla ilgili birçok meslekler teorik ve uygulamalı olarak öğretilmelidir. Bu ibtidai tahsil dört yıl sürdükten, sonra, çocuklara aynı okulda üç yıl da "Dârülmuallimîn-i ibtidai programı" gösterilmelidir. Sonra bir yıl da mükemmel uygulama gördükten sonra bunlar birer öğretmen olarak mezun edilmelidir. Çocuklar sekiz yıl bu okullarda okurlarken Devlet köylülere de okulu, öğretmen evlerini v.s. yapmayı mecbur etmelidir. Okuldan mezun olan kızlarla oğlanları evlendirmeli, düğünlerini etmeli ve iki lira maaşla geri köylerine göndermelidir. Memnuniyetle giderler. Köydeki numune tarlasının gelirini de bunlara vermelidir. "Bundan başka çaremiz yoktur". Böylece on yıl içinde okulsuz köy kalmayacaktır.

M. Sabahattin Bey (Prens Sabahattin): Eğitimin temel amacı beden, düşünce ve ahlâk yönlerinden, kişisel yetenekleri arttırmaktır. Oysa okullarımız bu üç yönü de ihmal ediyorlar. Halkın çocuklara verdiği eğitimde, onlara girişkenlik ve bağımsızlık yerine, görenek ve esarete bağlı kalmayı öğretiyor. Bu bir "manevi intihar"dır. Abdülhamit hükümetinin de şahsiyet düşmanı olması, ülkeye bir "düşkünler nesli" yetiştiriyor.

Anadolu köylüsünde de eğitim girişkenlik yerine göreneğe, gelecek yerine geçmişe yönelik. Bundan dolayı orada da üretici güçler gelişemiyor. Sabahattin Bey eğitimde Anglo-Saksonları örnek almamız gerektiğini belirtiyor. Gençlerimiz onların gençleri gibi öğretimlerini bitirince -hiç kimsenin yardım ve desteğine muhtaç olmadan- ekmeklerini kazanabilecek bir durumda olmalıdırlar. Bunun için kişisel girişkenliğe önem vermelidir. Türkler artık hep devlet memuru olmayı bırakıp serbest hayata atılmalı, hükümete muhtaç olmadan ticaret, tarım ve sanayi alanlarında başarılı çalışmalar yapabilmelidirler.

Sabahattin Bey için en büyük devrim, her Türkün ruhunda bir Robenson ideali yaşatmaktı. Memura dayalı eğitim sistemimizi değiştirmeli, kuvvetli bir şahsiyet yaratmaya yönelmeliyiz, diyordu.

Nafi Atuf: Mücadeleci, kavgacı çocuklar yetiştirmelidir. Fransızlar, Almanlar ve İngilizlerden geri kalmışlardır. Bunu yapan eğitim biçimi, özellikle İngiliz ve Almanların girişkenlik kazandıran eğilimleridir. 20.yüzyılda her şey öğrenilmiş, ama herkesin öğrenebileceği bir şey vardır. O da "hayat sahasında yaşayabilmek fenni"dir. Yaşayabilmek için neler öğrenmeli? Kafayı doldurmak bir şey kazandırmaz.

Yaşamak için gerekli bilgile öğrenilmelidir. Bütün ülkeler ilköğretimi mecbur tutuyorlar. Onun için bu kademede vatanın mukadderatına katılacak, çevresinde yaşayabilecek, hayata kavuşabilecek adamlar yetiştirme-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lidir.

Sâtı' Bey: Tarih boyunca ve şimdi de ilerlememize engel olan azim ve sebat yokluğudur. İlerlememize ne gerçek İslam dini ne de Türk kavmi engel olmuştur; asıl engeller şu yukarıdakilerdir. Medreseler "kelime ve mantık oyunlarıyla uğraşan bir zümre-i münevvere" yetiştiriyorlar; tekke ve tarikatlar da "mutasavvıf kafalı" bir zümre yetiştiriyordu.

Satı' Bey, Osmanlı toplumunun dünkü ve bugünkü sorunlarını inceleyerek "Tanzimatçı" daha doğrusu "Batıcı" bir zihniyetle davranıyordu. Tarih içinde Batıcı yenilikleri savunuyor; *"yanlış yolda değillerdi, olsa olsa eksikleri vardı"* diyordu.

"Tekâmül kanunlarını unutmayalım. Yüksek bir medeniyetle yan yana olan bir cemiyetin terakkisi, yalnız başına bir cemiyetin terakkisinden farklıdır. Bütün meyve ağaçları önce yabani idi; şimdi yabaniyi tekâmül ettirmeye lüzum yok, tekâmül etmişi alırız!" diyordu. Satı' Bey, o zamanki bazı akımlara karşı *"yeniden İslâm medeniyetini alamayız"* diyordu. Avrupa o medeniyeti aldı, geliştirdi; biz, Avrupa'dakini alacağız;

Ortaçağdan başlamak gerekmez. İslâm medeniyetinin kendisini değil ruhunu almamız lazım diyordu.

Sürekli değişmeler ancak okullar yolu ile olur. Okula girmeyen, okula dayanmayan değişimler kalıcı olmaz.

Yeni öğretmenlere ülkenin her yanında o kadar çok ihtiyaç vardı ki, o, İstanbul, İzmir, Selanik gibi yerlerde kışla gibi büyük öğretmen okulları açarak bir "muallimler ordusu" yetiştirmek önerisini getiriyordu. Çünkü "en önemli eksiğimiz ve en şiddetli ihtiyacımız" öğretmen idi. Her şeyden önce "muallim izharına" çalışmak lazımdı. *"Öğretmenler, iç ve dış düşmanlara karşı savaşan bir ordunun askerleridir!"* diyordu. Ona göre milletlerin mukadderatı asker ordularından çok öğretmen ordularının çalışmalarına bağlı idi.

Ziya Gökalp: İslâmın çöküşü önce medreselerde, onların ders programlarında başlamıştır. "Osmanlı milletinin" yüzyıllardır uğradığı bozgun ve yıkımların gerçek nedeni, medrese öğretiminin bozulmasıdır.

Gökalp, 1914 başlarında yayınladığı bir makalesinde de "Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Muasırlaşmak" formülünü eğitime de uyguluyor. Ona göre; eğitimde izlenecek amaçlar üçtür. Başka bir deyişle çocuklara üç türlü bilgi öğretilebilir: a) Millî dil, millî tarih, millî edebiyat; b) Kur'ân, Tecvîd, İlmihal gibi dinî bilgiler; c) Riyaziyat, Tabiiyat gibi ilimler, yabancı diller, El İşleri, Beden eğitimi v.s.

Bizim için tam bir eğitim üç kısımdır: Türk eğitimi; İslâm eğitimi ve çağdaş eğitim.

Bütün ülkeler beden eğitiminden ve onun kollan olan spor, oyun ve

jimnastikten çocuk karakterinin oluşumunda yararlanmak istemişler, her kademedeki okul programlarına bol bol beden eğitimi dersleri koymuşlardır. Böylece "spor pedagojisi" adlı bir eğitim bilimi dalı doğmuş, özellikle İsveç jimnastiği bütün dünyaya hızla yayılmıştır. Türkiye'de gerçek beden eğitiminin okullara girişi, Meşrûtiyet döneminde ve *Selim Sırrı Bey*'in çalışmalarıyla olmuştur.

"Milli" eğitim çabaları

İkinci Meşrûtiyet döneminde devletin resmi okullarında artık milli bir eğitim verilmesi çalışmaları başlamıştır. Öğretim dilinden ders kitaplarına, öğretmen yetiştirmeden teftişe kadar yeni Türk eğitiminin temelleri bu dönemde atılmaya başlamıştır.

Şimdiye kadar bizim okullarımızın hepsi, "öğretim okulu" olmuşlardır. Türkiye artık millî ülküye dayalı bir eğitim sistemi kurmalıdır. Biz de Almanlar gibi, ilkokullarımızda öğretimden ziyade eğitim vermeliyiz.

Kurtuluş Savaşını hazırlayan ruh, İkinci Meşrûtiyet okullarında yetişmiştir. Abdülhamit döneminin eğitim sistemi devam etseydi, Kurtuluş Savaşı gibi bir örgütlenme ve savaş başarılamazdı.

Bakanlık teşkilatı

1908 yılında, İkinci Meşrûtiyetin ilânından hemen sonra hem dairelerdeki memur fazlalığını atmak, hem de eski İkinci Abdülhamid döneminin idarecilerini temizlemek için hızlı bir tensikata girişildi. Önce Bakanlığın merkez örgütü ve Bakanlığa bağlı kuruluşlar, sonra da okullarla ilgili düzenlemeler yapıldı.

İkinci Meşrûtiyet devrinde eğitim örgütündeki en esaslı değişimi Emrullah Efendi 1912 başlarında yaptı. Bu değişim tamamen Fransa Eğitim Bakanlığı örgütüne dayanılarak yapılmıştı.

İkinci Meşrûtiyet döneminin en çok tartışılan konularından biri de denetim sorunudur. Bütün İkinci Meşrûtiyet devri boyunca, bu konuda Maarif Nezareti ile Meclis ve basın arasında sürekli bir tartışma devam edip durmuştur. Azınlık okulları gibi, Devletin resmî okulları da müfettişler konusunda güçlükler çıkarmışlardır. Osmanlı eğitiminde İkinci Meşrûtiyet dönemi de sağlam bir denetim sistemi kurulmadan, çeşitli tartışmalar içinde geçip gitmiştir.

Harf devrimi

Türkiye'de yazının değiştirilmesi 1860'lı yıllardan beri devam etmekte idi. Yazı tartışmasının itici gücü, eğitimdeki başarısızlık ve verim düşüklüğü olmuştur. Bunun çözümü olarak bazılarınca öğretim metotlarının değiştirilmesi, bazılarınca da yazının ıslah edilmesi istenmiştir. Yazı tartışmalarının ta başlangıcından itibaren Arap harflerinin ıslah edilmesi önerilerinin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

karşısına Lâtin harflerinin kabul edilmesi önerisi çıkartılmıştır. Ama İkinci Meşrûtiyet dönemine kadar Lâtin harflerinin kabul edilmesi önerisi açıkça ileri sürülmemiştir. İkinci Meşrûtiyet döneminde yazı sorunu etrafındaki tartışmalar başlıca şu öbeklerde toplanabilir:

a) Arap harflerinin ıslah edilmesi taraftarları: Bunlar sorunu bir imlâ sorunu olarak ele almışlar ve bazıları Arapça ve Farsça kelimeleri kendi kuralları, Türkçe kelimeleri ve kendi belirleyeceğimiz kurallar içinde yazmamızı önermişlerdir. Bu öbektekilerden bazıları da Türkçe yazılacak bir metinde, bütün kelimelerin Türkçe için belirlenecek kurallara göre yazılmasını istemişlerdir. Bunlar, Türkçenin doğru yazılması için "hareke-i resmiye" yerine "hareke-i harfiye" kullanılmasını harflerin, ayrı ayrı yazılmasını ("huruf-u munfasıla") vs.. önermişler; bu şekilde hazırlanmış alfabelerle kitaplar ve gazeteler çıkarmışlar, hatta Enver Paşa zamanında ordu yazışmalarında bir ara kullanmışlardır.
b) Arap harflerinin bırakılarak tamamen Lâtin harflerinin kabul edilmesini savunanlar: Hüseyin Cahit, Celal Nuri, Dr. Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı gibi bir grup aydın yazar da bu görüşü savunmuşlardır.

Lâtin harflerine karşı çıkanların bazıları Arap harflerinin kutsallığını, bazıları da eski kültürün kaybolacağını ileri sürmüşlerdir. Lâtin harflerini savunanlar ise Arap harflerinin dinen bir kutsallığı olmadığını, Türkçenin bu yazı ile yazılamayacağını, Lâtin harflerini er geç kabul edeceğimizi, onun için bir an önce, cesaretle kabul etmemizi istiyorlardı.

Yazı sorununu çözmek için ilk resmî girişim 1909'da Maarif Nezaretinde bir "İmlâ Komisyonu" kurularak yapıldı. 1914 yılında ise Sarf, İmlâ ve Lûgat Encümenlerinin yanı sıra bir de "Istılahat-ı İlmiye Encümeni" kurularak, çalışmalar ve yayınlar yapılmıştır. Bunların dışında 1911'de "Islah-ı Huruf Cemiyeti", 1912'de "Islah-ı Huruf Encümeni" gibi dernekler kurulmuş, hattâ bu sonuncusu 1912 yılında bir "Islah-ı Huruf Kongresi" bile düzenlenmiştir.

Bu tartışmalar, Birinci Dünya Savaşı yıllarında da gerek "imlâ", gerekse "Elifba" sorunu olarak tartışılmaya devam etmiştir.

Öğretim kademeleri

İkinci Meşrûtiyet devri, Türk eğitiminde ilköğretim problemlerinin kendisini iyice hissettirdiği, halka ve Devlete kendini kabul ettirdiği bir dönemdi. Bu devrede Bakanlık ilköğretimle ilgilenmeye zorlanmış, öğretmen yetiştirme, yasalar ve bina sorunları çözümlenmeye çalışılmıştır. İlk kurulduklarında orta öğretime dâhil olan "rüşdiye" okulları da bu dönemde tamamen ilköğretim içinde yer almış, hattâ ibtidailerle birleştirilmişti.

"Tedrisat-ı İbtidaiye Lâyiha-ı Kânûniyesi" de Emrullah Efendi tarafın-

dan hazırlanacak ama yasalaştırılamayacaktı. Bunun geçici yasa olarak uygulamaya konulması için 1913'ü beklemek gerekecektir. Emrullah Efendi, bu yasa tasarısının gerekçesinden ("Esbâb-ı mucibe lâyihası") anlaşıldığına göre, ilköğretim sistemini Fransa örneğine göre kurmak istiyordu.

Yasa tasarısının kendisi de Fransa İlköğretim Yasası'nın Türkçeye uyarlaması gibi idi. İlköğretimin parasızlığı ve zorunluluğu üzerine dayanan bu yasanın en önemli noktalarından biri öğretmen yetiştirme ve öğretmenliği bir meslek haline getirme sorunu idi. Geçici İlköğretim Yasasının en dikkati çeken yanı, zorunlu öğretim süresinin uzatılmalıydı. Yasa bir hamlede bizi Bulgaristan, Rusya, İtalya, Romanya, Fransa ve hatta İngiltere'den de ileri götürüyordu. İlkokulların öğretim süresi hemen her yerde iki katına çıkarılıyordu. Her ibtidaiyeye bir rüşdiye eklendiği gibi, okul bittikten sonra dört yıl daha okula devam zorunlu tutuluyordu.

İkinci Meşrûtiyet döneminde Osmanlı eğitiminin en çok ve en esaslı değişmeye uğrayan kademesi, ortaöğretim idi. Ortaöğretim kademesinde idadiler ve "Galatasaray Sultanisi" vardı. Daha sonra "Lise teşkilâtı" diye yeni bir öğretim örgütü kuruldu. İkinci Meşrûtiyet döneminde yedi yıllık idadiler iki aşamalı bir çalışmayla "sultani" veya "lise"ye çevrildiler. İlk aşama Emrullah Efendi'nin girişimleriyle oldu. Emrullah Efendi, 12 vilâyet idadisini İstanbul'daki "Mekteb-i Sultani" şekline çevirdi. Yedi yıllık idadilerin hepsinin "sultani" haline çevrilmesi Şükrü Bey'in Bakanlığı sırasında, 1914 yılında olmuştur.

İkinci Meşrûtiyete kadar, kızlar için orta ve yükseköğretim veren hiç bir okul yoktu. Ortaöğretim alanındaki kız okulları ilk defe bu dönemde kurulmaya başlanmıştır.

Dârülfünun'un esas gelişmesi 1908'den sonra olmuştur. Adı "Dârülfünunu Osmanî" olarak değiştirilmiş, Heyet-i İlmiye çeşitli toplantıları sonucu programı yeniden düzenleyip yayınlamıştır2: 1909 yılının Üniversite açışından en büyük önemi, "Mülkiye"; "Hukuk" ve "Tıp" dallarını da teşkilâtı içine alması, yükseköğretimi bir parça birleştirmesidir. Özellikte Tıp alanında, sivil ve askerî Tıbbiyelerin birleştirilmesi, Eczacılık, Dişçilik ve Hastabakıcılık okullarının bu Fakülteye bağlanmasıdır.

Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin 21 Nisan 1912'de hazırladığı Üniversite Yönetmeliği, Maarif Nezareti tarafından 1913 yılında yayınlandı1. Bu Yönetmeliğe göre Üniversite "İstanbul Dârülfünunu" adını aldı. Dârülfünun binası içinde Kadın Üniversitesi 1915 yılında açılmıştır. İkinci Meşrûtiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin bir tek Dârülfünun'u vardı. 1910 yılında, Beyrut'ta bir Dârülfünun kurmak için pek çok çalışmalar yapıldı, ama kurulamadı. 1913 yılında da Maarif Nezareti Hicaz'a bir Dârülfünun kurulması-

nı kararlaştırmış, çeşitli çalışmalar yapmış, ancak bu da başarılamamıştır.

Öğretmen yetiştirme

İkinci Meşrûtiyet döneminde, öğretmenin fikrî ve sosyal değişimi sağlamadaki gücü açık olarak anlaşılmıştır. 20. yüzyıl başlarında Osmanlı eğitiminde öğretimin üç temel dayanağı olan program, ders kitabı ve öğretmen unsurlarının hepsi de bozuktu. Ama özellikle en bozuk unsur, öğretmen zümresi idi.

İkinci Meşrûtiyetin ilânından sonra öğretmen okulları içinde en önemli değişiklik, İstanbul Dârülmuallimini'nde oldu. Emrullah Efendi ilk bakanlığı sırasında, öğretimdeki seviye düşüklüğünün memur öğretmenler yüzünden olduğuna hükmederek, "memur-muallim"lere karşı bir temizlik hareketine girişmiştir. Bu kişiler ya memurluğu ya da öğretmenliği seçmek zorunda kalmışlar ve çoğu da memurluğu tercih etmişlerdir. Meclis'teki bir konuşmada "Bir talim ordusu, bir muallim ordusu yetiştirmek fikrindeyim. Benim nazariyem budur. Kâtipleri, hâkimleri muallim yapamayız... Muallimlik bir meslektir" diyen Emrullah Efendi, bakanlığı sırasında bir "muallim sınıfı yaratmaya, bu sınıfa ehemmiyet kazandırmaya" çalışmıştır.

İstanbul Dârülmuallimin'ine "Tatbikat Mektebi" yaptırmış, kapatılmış olan Dârülmuallimin-i Rüşdileri yeniden açtırmış, idadi öğretmenlerini yetiştirmek için bir "Darülmuallimin-i Aliye" kurmuştur. "Çıktığı mektebe muallim olan efendilerle bir mektep idare olunamaz" diyerek sağlam bir öğretmen yetiştirme politikası izleyen Emrullah Efendi'nin yatılılık politikası başarıya ulaşmış; 1914 yılında ancak üç öğretmen okulu gündüzlü kalmıştı.

İstanbul Dârülmuallimini, Sâtı' Bey'in idaresine geçtikten hemen sonra büyük değişikliklere uğradı. Sâtı' Bey, Okulu hemen Cağaloğlu'nda "Lisan Mektebi" binasına getirdi. 900 öğrenciyi sıkı bir sınavdan geçirerek sayılarını 150'ye indirdi. Üç öğretmen dışında bütün öğretmenleri değiştirdi. Okulun öğretim süresi iki yıldan üç yıla çıkartıldı. Okula "Numune Mekteb-i İbtidaiyesi" adlı bir uygulama okulu kuruldu.

Taşradaki öğretmenlerin örgütlenmelerinde özellikle Sâtı' Bey'in eğitiminden geçmiş İstanbul Dârülmuallimini çıkışlılar önemli roller oynamışlardır.

Mesleki örgütlenme (dernekçilik)

İkinci Meşrûtiyet ülkeye çok geniş bir özgürlük ortamı getirdiği için, her alanda birçok dernekler kurulup çalışmaya başlamıştı. Bu arada eğitimle ilgili birçok dernekler de kurulmuş, belli bir süre çalışma yapmışlardı. Bu arada siyasî alanda faaliyet gösteren partiler de, programlarında eğitim görüşlerini belirtmiş ve uygulamaya koyacaklarını açıklamışlardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Medrese ıslahatları

Medreselerin İkinci Meşrûtiyet başlarındaki kötü duruma düşmesi; okulların açılması ve hükümetin tamamen bu okullarla ilgilenmesi, medreselerin yüzüne hiç bakmamasındandır.

Bütün bunlara rağmen bir eğitim kurumu olarak medrese, 20. yüzyıl Osmanlı toplumunda gene de çok önemli roller oynuyordu. İdarî örgütün birçok çarkları hâlâ medrese çıkışlılar tarafından çevriliyordu. Maarifin okullarında bile öğretmen ve öğrenci ihtiyacının büyük bir bölümünü medreseler karşılıyordu. Devletin medreseleri tamamen ihmal etmesine, bütün ilgisini ve desteğini Batı örneğindeki okullara göstermesine rağmen, ülkenin gene de en yaygın, en etkili, en görkemli eğitim kurumu medreselerdi. Ama ne kadar görkemli olursa olsun, medreselerin çökmekte olduğu da gün gibi açıktı.

Meşrûtiyet yönetiminin medreseler konusunda başardığı ilk önemli iş, 26 Şubat 1909'da kabul edilip uygulamaya koyduğu "Medâris-i İlmiye Nizâmnâmesi" idi. Bu dönemde medreselerdeki müderrisler de, öğrenciler de başka okullara kaçıyorlardı. Taşradaki medreselerin kesin sayısı bilinmiyordu. Ancak buralarda 30.000 kadar öğrenci olduğu tahmin ediliyordu.

Medrese programlarının değiştirilmesi gerektiği hakkında, hemen herkes aynı fikirdeydi. Herkes kendine göre bir medrese programı öneriyordu. Meselâ, Mehmed Fuad Bey, Abidullah Efendi, Hoca Muhyiddin, Gökalp, Eşrefefendizâde Şevketî,

İkinci Meşrûtiyetten önce İstanbul medreselerinde 20-25.000 medrese öğrencisi varken, 1910 yıllarında bu sayı 5-6.000 civarına düşmüştü. Ancak bunlar hep taşralı öğrenciler idi. İstanbul'da yatılı İstanbullu öğrenci bırakılmamıştı.

II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri

Abdülhamit döneminde sağlanan 30 yıllık barış dönemi olmasaydı İkinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet olmasaydı Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu gerçekleşmezdi. Abdülhamit döneminde açılan okullarda yetişen aydın kadro hem İkinci Meşrutiyet dönemindeki zengin tecrübeleri yaşamışlar hem de laik, demokratik bir hukuk devleti olarak Türkiye Cumhuriyetini kurmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti eğitimin şekillenmesinde İkinci Meşrutiyet dönemindeki eğitim çalışmalarının çok büyük etkisi olmuştur. Tevhid-i tedrisatın gerçekleştirilmesine uygun bir ortam (hem medreseler hem de yabancı ve azınlık okulları açısından) o dönemde sağlanmıştır.

Türk yazı devriminin tüm ön tartışma ve çalışmaları İkinci Meşrutiyet döneminde yapılmış, yazı değişikliği için şartlar olgunlaştırılmıştır.

Bakanlık teşkilatı, ilköğretim, orta öğretim ve üniversite eğitim sistemleri ve ders programları İkinci Meşrutiyet döneminde ana şekil itibarıyla tamamlanmıştır. Köy öğretmeni yetiştirme çalışmaları düşünce esasında o zaman geliştirilmeye başlanmıştır.

Eğitim düşüncesi ve felsefesi alanında İkinci Meşrutiyet yapılan tartışmalar Cumhuriyet dönemine büyük bir ışık tutmuş, Cumhuriyetin yolunu aydınlatmıştır. İkinci Meşrutiyet döneminde yapılan birçok işler Kurtuluş Savaşını verecek bir kadronun ve halkın uyandırılmasını sağlamış, Türkiye Cumhuriyetinin temelleri çok sağlam bir devlet olarak kurulması imkanını vermiştir.

II.Abdülhamit döneminde sağlanan barış olmasaydı İkinci Meşrutiyet dönemi olmazdı, İkinci Meşrutiyet olmasaydı Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşması ve kurulması çok zor olurdu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ